

STATUTOM PROTIV NASILJA – PRAGMATIČNOST ILI SAVJEST: PRIMJER SREDNJOVJEKOVNE HRVATSKE OPĆINE POLJICA

Ante NAZOR

Katedra za vojnu povijest, Hrvatsko vojno učilište-Učilište hrvatske kopnene vojske,
HR-10000 Zagreb, Ilica 256/b
e-mail: nina@netko.hr

IZVLEČEK

Glede na dejstvo, da je bila govornica nasilja del srednjeveškega vsakdanjika, še posebno izrazita pa je bila med vojnimi dogajanjem, bomo v pričujočem delu na primeru hrvaške občine Poljica poskušali opozoriti nas odnos srednjeveške družbe do nasilja. Čeprav statuti mest in opčin kažejo na prizadevanja, da se nasilje prepreči, pa so določila statuta v glavnem omejena na ožji ("lastni") teritorij in na nasilje, zagrešeno nad "lastnimi" pripadniki. Tako so se kljub določilom proti nasilju iz poljiškega statuta, ki govorijo o določeni civilizacijski ravni poljičke družbe, dogajali primeri nasilja, ki so ga Poljičani zagrešili v vojnih okoliščinah oziroma po bitkah. V pričujočem delu bodo predstavljeni tudi motivi, ki so bili vzrok za nasilje, zaradi primerjave pa bo govor tudi o določilih proti nasilju iz statuta sosednjega mesta (komune) Splita.

Ključne besede: Poljica, Poljičani, poljiški statut, Split, splitski statut, nasilje, kraja, maščevanje

CON GLI STATUTI CONTRO LA VIOLENZA – PRAGMATISMO O COSCIENZA: IL CASO DEL COMUNE MEDIEVALE CROATO DI POGLIZZA (POLJICA)

SINTESI

La violenza era, nel medioevo, una prassi quotidiana, specie durante gli eventi bellici. L'articolo vuole presentare perciò il rapporto della società medievale nei confronti della violenza, prendendo ad esempio il comune croato di Poglizza. Nonostante gli statuti delle città e dei comuni indicassero la volontà di impedire la violenza, le norme erano circoscritte, in genere, al "proprio" territorio ed alla violenza compiuta contro la "propria" gente. Così, ad esempio, alle norme contro la

violenza contenute negli statuti di Poglizza, e che confermano un certo grado di civiltà del comune, vanno contrapposti gli esempi di violenza compiuti dagli stessi abitanti durante o subito dopo azioni belliche. Oltre agli esempi citati, nell'articolo si mettono in rilievo i motivi che furono all'origine di questa violenza mentre, a titolo di paragone con altre zone, sono presentate le norme contro la violenza presenti negli statuti della vicina città (comune) di Spalato.

Parole chiave: Poglizza, statuti di Poglizza, Spalato, statuti di Spalato, violenza, furto, vendetta

UVOD

Srednji vijek smatra se izrazito nesigurnim razdobljem života ljudi. Srednjovjekovna svakodnevica ispunjena je nasiljem kojem su se, osobito u ranom srednjem vijeku, "obični" ljudi mogli oduprijeti uglavnom samoorganiziranjem i samoodbranom, jer državne institucije nisu bile dovoljno snažne ni organizirane da bi mogle zaštititi svakoga pojedinca. Također, ni pokušaji Crkve da utječe na svijest ljudi kako bi se nasilje spriječilo ili barem ograničilo nisu pridonijeli većoj sigurnosti stanovništva, niti su značajnije smanjili nasilje u srednjovjekovnom društvu. Tako ni ustanova *Božjeg mira* ili *Božjeg primirja* (zabrana provaljivanja u crkve, otimanja stoke, zarobljavanja tuđih seljaka i pljačke putnika, uništavanja usjeva, paljenja i rušenja gospodarskih zgrada i slično), koja se na poticaj Crkve od kraja X. st. pokušala nametnuti u dijelu zapadne Europe (na teritoriju Francuske i Njemačke), nije uspjela spriječiti nasilje, niti ga ograničiti – bilo teritorijalno (na određenom prostoru, regiji), bilo vremenski (barem na određeni rok, primjerice nedjeljom ili prilikom blagdana) (Bloch, 1958, 486-495; Brandt, 1980, 510-511). Na primjeru postupaka Crkve, koja je pokušavala spriječiti nasilje, a nasuprot tome bila spremna oprostiti ga ako je počinjeno za "svetu stvar" u borbi protiv "nevjernika", možda se najbolje može ocrtati mentalitet srednjovjekovnoga društva i njegov odnos prema nasilju, koje se na neki način smatralo legitimnim sredstvom za postizanje zadanih ciljeva.¹

1) Govor Pape Urbana II. na crkvenom koncilu u Clermont-Ferrandu (Francuska) 1095.-1096.: Od Siona se razlila riječ Gospodnja. Potecite sada, vi, potoci, što odatle istječete, vrelu svojemu! Obrnite svoje mačeve, koje jednako oštrite jedan protiv drugoga, na zločvorne imena kršćanskoga! Vi, ugnjetači udovica i siročadi, vi gladni vuč i gavrani što se kupate u krvi braće svoje, poletite u Palestinu te okaljano oružje isкупite tamo krvlju saracenskom i seldžučkom! Vojnici davla, budite vojnici Boga živoga i ničeg se ne bojte pod sjajnom zastavom njegovom. Ili ćete zadobiti pobjedničke lovorike ili vijence mučeničke, jer u ovoj svetoj vojni pratit će vas potpuni oprostaj svih grijeha i bogata nagrada nebeskih radosti. Stoga neka vas nikakva veza ne zadrži doma, već imajte uvijek na umu riječi Spasiteljeve: "Tko mene radi ostavi svoju kuću i imetak, oca, majku, ženu i djecu, taj će sto puta više dobiti i vječni život naslijediti!" Na noge, dakle vođe i vojnici, bogati i ubogi! Pustite slobodna maha svetome gnjevu koji vas oduševljava i osvetničkoj žeđi koja vas raspaljuje (Glasoviti govori, 1999, 48!)

Nasilje u srednjem vijeku objašnjava se ratnim potrebama, zatim *strahopoštovanjem prema primoravanju, pa čak i prema nasilju, što se tada smatralo zakonski neodvojivim od vršenja zapovjedničkih ovlasti* te postojanjem pravnih ili moralnih tradicija kojih su se svi držali (primjerice, pravo na "krvnu osvetu") (Bloch, 1958, 488). Uz to, brojni primjeri nasilja u srednjem vijeku najčešće se opravdavaju *socijalnom klinom* toga razdoblja i *psihologijom rulje* ili nepostojanjem čvršće središnje vlasti. O motivima koji su doveli do nasilja (pljačka, zastrašivanje protivnika) može se posebno raspravljati. Jednako tako i o samom govoru nasilja, kao jasnoj i nemilosrdnoj poruci.

Ipak, srednjovjekovno društvo pokazuje težnju da se suprotstavi nasilju, o čemu svjedoče brojni statuti (građova, općina ili drugih društvenih zajednica), nastali u razvijenom srednjem vijeku (od XII. stoljeća). Budući da su ograničene uglavnom na uži ("vlastiti") teritorij i na nasilje počinjeno nad "vlastitim" pripadnicima, čini se da su odredbe iz statuta protiv nasilja bile uglavnom pragmatične naravi (sprečavanje nasilja na nekom području, kao preduvjet za uspostavu mira i institucionalnog djelovanja), a ne i produkt sazrele svijesti društva o potrebi sprečavanja i kažnjavanja svakoga nasilja, bez obzira na to gdje je i nad kim je ono počinjeno. Zbog toga se prema nasilju društvo različito odnosilo; za nasilje počinjeno na "vlastitom" teritoriju i nad "vlastitim" pripadnicima bile su predviđene rigorozne kazne, a neka od nasilja koja su počinjena izvan granica određene zajednice, statuti su blaže kažnjavali, pa čak i legalizirali.

S namjerom da se upozori na odnos društva prema nasilju, na primjeru hrvatske općine Poljica istaknut će se razlika u sadržaju odredbi protiv nasilja u Poljičkom statutu i ponašanju samih Poljičana u vojnim pohodima i sukobima izvan Poljica.²

Poljica su brdovito područje (oko 250 km²) u srednjoj Dalmaciji (jugoistočno od Splita) između Jadranskoga mora i rijeka Žrnovnice i Cetine te planinskoga masiva Mosora. Zahvaljujući upravo svom brdskom položaju i određenoj prometnoj izoliranosti Poljica su se u srednjem vijeku izdvojila kao zasebno autonomno područje (općina, župa, kneževina, provincija) s vlastitim upravnim tijelima³ i vlastitim statutom.

2 Naravno, spomenute razlike u odnosu prema nasilju i dvoiličnost u tumačenju nasilja počinjenoga nad pripadnikom vlastite zajednice i onog počinjenoga nad nekim strancem ili protivnikom, nisu značajka samo srednjovjekovnoga razdoblja povijesti.

3 U izvanrednim prilikama sazivala se "navodna skupština" – "čitava općina poljička", "svi zajedno". "Poljica kupno" – kao najviši zajednički naredbodavni organ vlasti u Poljicima. Vrhovni poljički organ vlasti bio je "obćeni kupni zbor Poljica", koji je zapravo bio zbor poljičkih plemića, i sastajao se češće – redovito na dan poljičkoga zaštitnika sv. Jurja (23. travnja) (Laušić, 1991, 164). "Poljički stol" ili "banka" bilo je najviše izvršno i sudske upravno tijelo u Poljicima (poljička vlada i vrhovni sud), u koje je moglo biti birano samo poljičko plemstvo. "Veliki knez" bio je najviši središnji individualni organ sudske i upravne vlasti u Poljicima, a birali su ga mali knezovi (knezovi 12 poljičkih sela ili "katuna" – zasebnih, ali istodobno i međusobno povezanih administrativno-teritorijalnih jedinica) svake godine na Jurjevo (23. travnja) Dužnost Velikoga kneza, kao i dužnosti ostalih djelatnika "Poljičkoga stola" – vojvode (red, mir, obrana), kancelira, prokuratora (ili sudaca), pristava i pisara – bile su vremenski ograničene na godinu dana) (Pera, 1988, 188-195; Laušić, 1991, 162-173).

Poljički statut je zbornik pravnih propisa koje je za svoje članove i za svoje područje donijela poljička općina. Nije poznato kad se to točno dogodilo, no prema početku njegove najstarije poznate redakcije, Poljički statut sigurno je nastao prije 1440. godine: *U ime Gospodina Boga Amen. Statut Poljički i sući Statut iz starog novi činimo na lita Gospodina Isukrsta 1440.* (Pera, 1988, 414). Može se tek pretpostaviti da je Poljički statut postojao u drugoj polovici XIV. stoljeća, jer kraljica Elizabeta (udovica kralja Ludovika) u pismu od 3. studenoga 1383. odgovara Splićanima na njihove pritužbe da Poljičani *sude po svojim zakonima*.⁴ Zbog toga neki smatraju da je Statut nastao sredinom XIV. stoljeća (Bogišić, 1872, 116), a neki najstariju redakciju datiraju već na prijelaz iz XI. u XII. stoljeće, odnosno na početak XII. stoljeća, što treba prihvatiti s rezervom (Mošin, 1971, 17).

Sadržaj Poljičkoga statuta raznovrstan je. Njegove norme odnose se na ustrojstvo poljičke općine, njezino sudstvo i upravu te na krivično, civilno i procesualno pravo. Tekst Statuta pisan je hrvatskom ćirilicom, koju neki zovu i bosančicom ili poljičicom, odnosno posebnim splitsko-poljičkim tipom bosančice (Zelić-Bučan, 1968, 145). U samom Statutu pismo se naziva *'arvackim'* (Pera, 1988, 524).

Poljički statut je, uz Vinodolski zakon (1288.), najvrjedniji normativni pravno-povijesni spomenik napisan na teritoriju srednjovjekovne hrvatske države. Prva izdanja Poljičkoga statuta priredili su M. Mesić – *Poljički statut* (Arhiv za povjestnicu jugoslavensku, knj. V, Zagreb, 1859.) i V. Jagić – *Statut poljički* (Monumenta historico-iuridica Slavorum meridionalium, vol. IV, JAZU, Zagreb, 1890.). Prema Jagićevom, izdanje Poljičkoga statuta priredio je M. Tentor (Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH, XX, Sarajevo, 1908.). Mesićevo i Jagićevo izdanje tiskano je ćirilicom, a Tentorovo latinicom. Prijepis Tentorova izdanja donosi S. Kaštelan na kraju svoje knjige *Povjesni ulomci iz bivše slobodne općine-republike Poljica* (Split, 1940.). Statut je preveo i kritički obradio Z. Junković pod naslovima *Izvorni tekst Poljičkoga statuta – Prijevod* (Poljički zbornik I, Zagreb, 1968.) i *Poljički statut* (Poljica /časopis/, god. XX., br. 20, Gata, 1995.), a njegov prijevod i tekst preuzeo je M. Pera i objavio u knjizi *Poljički statut* (Split, 1988.). Također, Statut je preveden na njemački (A. Pavich, T. Matić, M. Rešetar – *Statut der Poljica*, Wien, 1912.), ruski (B. D. Grekov – *Polica*, Moskva, 1951.) i engleski jezik (*The Statute of Poljica*, BC Review, Bristol 11-12/1977.).

Poljički statut potvrđuje određenu civilizacijsku razinu poljičkoga društva i nastojanje Poljičana da na svom području spriječe i kazne nasilje. Međutim, same odredbe Poljičkoga statuta pokazuju da se različito kažnjavalo nasilje koje je počinjeno u Poljicima i nad nekim Poljičaninom od nasilja koje je neki Poljičanin počinio izvan Poljica te da su nasilje u kojem nisu izravno sudjelovali stanovnici

4 Vidi Lucius, Ostavština, Arhiv HAZU, sv. 15., str. 95: (in margine: Policenses) – 1383. – 3. nouembris (ex Cindriano): Elisabeth Regina Stefano Pridem Voyuode nunc Bano quod Poglicenses iudicet iuxta antiquas consuetudines Croatorum.

Poljica Poljičani nastojali zanemariti čak i ako je ono počinjeno u Poljicima. Primjerice, u Poljičkom statutu izričito je navedeno da ubojstvo koje na području Poljica međusobom počine ljudi koji nisu iz Poljica nije problem Poljičana (čl. 36h): *Ako ubije ili rani tuđinac tuđinca u Poljicima, u to se Poljica ne miješaju* (Pera, 1988, 437). Uz to, primjeri iz izvora svjedoče da su usprkos odredbama protiv nasilja iz svoga statuta Poljičani prilikom vojnih pohoda i sukoba bili spremni primijeniti najteže oblike nasilja. U radu će se spomenuti dva primjera koji mogu objasniti motive počinjenih nasilja.

S obzirom na to da su Poljica brđovito područje, a da se sklonost nasilju najčešće pripisuje stanovništvu zajednica koje nastaju na takvim siromašnim područjima, uz odredbe protiv nasilja iz Poljičkoga statuta radi usporedbe navest će se odredbe iz statuta Poljicima susjednoga Splita, jedne od srednjovjekovnih komuna na istočnoj obali Jadrana.

ODREDBE PROTIV NASILJA U POLJIČKOM (I SPLITSKOM) STATUTU

Niz odredaba Poljičkoga statuta svjedoči da je nasilje i na području srednjovjekovnih Poljica prepoznato kao pojava koju treba spriječiti. O odlučnosti Poljičana da riješe problem nasilja na vlastitom teritoriju svjedoče odredbe (članci) Poljičkoga statuta koje nalažu da nasilje spomenuto u parnicama više ne može ostati nekažnjeno,⁵ jednako kao što nekažnjeno nije smjela proći čak ni obična tučnjava koja je završila bez ozljeda; visina kazne bila je određena vrstom nasilja ("lakša" krađa, "teška" krađa, provala u kuću, drumsko razbojništvo, verbalno nasilje, prijetnja, udarac, ranjavanje, sakaćenje, ubojstvo), ozljedama i posljedicama nasilja, te statusom (je li bio plemenit ili ne), spolom i pripadnošću (Poljičanin ili stranac) osobe nad kojom je nasilje počinjeno (čl. 35-46) (Pera, 1988, 435-443). No, bez obzira na različitost, sve odredbe imale su za cilj spriječiti nasilje i osigurati red i mir na području Poljica.

Za "verbalno" nasilje plaćala se najmanja kazna – 5 odnosno 10 libara (ako je opsovan "plemenit" čovjek), a za najblaži oblik nasilja (primjerice tučnjava bez ozljeda) trebalo je platiti 25 libara; ako bi nasilje preraslo u razbojstvo ili provalu, kazna je iznosila 100 libara, a za ubojstvo (*mrtvu krv*) plaćalo se 240 libara.⁶ Ukoliko bi

5 Članak 10: Ako tko, parničeći se pred knezom i pred sucima, spomene nasilje, onda nasilje više ne može ostati nekažnjeno. Kažnjen mora biti ili onaj za koga kažu da ga je počinio, ili onaj koji ga spomene (Pera, 1991, 419); Čl. 45: Kad tko u parnici spomene nasilje, ih podnese tužbu zbog nasilja, tada za parničare kazna za nasilje, koja iznosi 25 libara, više ne može izostati (Pera, 1988, 443).

6 Čl. 37a: Kad padne mrtva krv, stari zakon traži da za to bude cijena 240 libara. Pod tim se podrazumijeva to da se dvojica posvađe, te jedan od njih ubije drugoga; Čl. 44: Kazna za nasilje iznosi 25 libara. Kazna za uvrede 10 libara. Kazna za razbojstvo 100 libara. Kazna za zalog – toliko za koliko se tko pred kim obvezao po zakonu kako je pravedno. Kazna za psovanje. Tko opsuje bilo gdje svoga druga bez prava razloga, plaća 5 libara. Ako kmetić opsuje plemenita čovjeka, to je dvostruko. Kad

razbojstvo (u Poljicima) dovelo do ubojstva putnika ili nekog drugog nedužnog čovjeka, za počinitelja, bez obzira na to je li on bio iz Poljica ili je stranac, bila je predviđena smrtna kazna.⁷ Smrtna kazna bila je propisana i za silovanje žena (premda ne bezuvjetna)⁸ te u slučaju krađe u kojoj je vrijednost ukradenoga prelazila 100 libara, što pokazuje da su Poljičani ubojstvo i silovanje te "tešku" krađu smatrali najtežim zločinima (i najtežim oblicima nasilja).⁹ Međutim, ubojstvo iz osвете koje bi Poljičanin počinio nad strancem smatrano je legitimnim i u tom slučaju odgovornost je preuzimala cijela zajednica.¹⁰ Jednako tako zajednica je imala obvezu osвете Poljičanina kojega bi ubio neki stranac (ako isto ubojstvo nije bilo motivirano osvetom).¹¹

Da bi se povećala sigurnost (a vjerojatno i zbog zaštite digniteta pojedinih mjesta, ustanova ili osobe kneza) posebno se kažnjavalo (većom kaznom) nasilje počinjeno na nekim važnijim mjestima ili prilikom nekih važnijih događaja na kojima se okupljao veći broj ljudi (na sajmu, na zboru, prilikom kneževa obilaska ili sudjenja). Na takvim mjestima ili u takvim prilikama kažnjavao se i sam pokušaj nasilja, pa čak i uvreda; primjerice za izvršeno nasilje bila je propisana vrlo visoka kazna od 100 libara, a za potezanje oružja jedna od najtežih kazni – odsijecanje ruke.¹² Čak se i onaj koji bi se založio za oprost od kažnjavanja takvih izgređenika kažnjavao kaznom za koju je molio oprost, što govori o odlučnosti da se na spomenutim mjestima i u spomenutim situacijama spriječi nasilje.¹³

knetić opsuje svoga gospodara, treba mu odrezati jezik, ili da se iskupi za 100 libara; Čl. 46: U staro doba bila je vrlo velika i teška kazna zakon za provalu, tako da je nitko ne bi mogao lako platiti. Sada Poljica doniješe i ozakonise blaži zakon, to jest 100 libara. Bez obzira na sve drugo što se pritom dogodi, ta se kazna plaća samo za provalu (Pera, 1988, 437, 443).

7 Čl. 37b: Kad tko koga ubije na zločinački način, ili na prijevare, ili iz zasjede, ili ga ubije zaradi kakve imovine ili zaradi kakve koristi, ili ga opljačka, pošto ga je ubio – za to zakon određuje da je u takvu slučaju dvostruka vražda. Ako se takav zločinac ili razbojnik može uhvatiti, mora se objesiti ili raščetveriti, bito on Poljičanin ili tuđinac (Pera, 1988, 437).

8 Čl. 110: Ako tko zlostavi i siluje žensku osobu, zakon prije svega zahtijeva da taj na svaki način plati glavom. Ali se ipak mora razmotriti kako i na koji način i zbog kojega razloga i tko je taj čovjek i kakva položaja; i ženska osoba kakve je položaja, kakav glas uživa i čime se bavi. To sve treba razmotriti i procijeniti, što je i kako je, jer se ne mogu svi slučajevi nabrojiti ... (Pera, 1988, 511).

9 Čl. 78a: Kad se za nekog Poljičanina utvrdi da je lupež i da krađe u Poljicima: Ako ukrade kokoš, plaća kozom; tko ukrade kozu ili drugog brava, plaća vošom, odnosno, jednakom vrijednošću. A onaj, tko ukrade što god što prelazi vrijednost od 100 libara, mora biti obješen (Pera, 1988, 485).

10 Čl. 36e: Ako Poljičanin ubije tuđinca iz osвете, moraju Poljica stajati iza toga; Čl. 36f: Ako se ne radi o osveti, tada je to stvar onoga koji prolje krv (Pera, 1988, 437).

11 Čl. 36g: Ako tuđinac ubije Poljičanina, toga moraju Poljica goniti, ako nije iz osвете. Ako je zbog prijašnjega neprijateljstva, Poljica ga ne moraju goniti (Pera, 1988, 437).

12 Kazne: Osim toga Poljica prihvatise i uzakonise i ovo: Kad tko koga opsuje na zboru ili na sajmu, ili na sudjenju pred knezom, kažnjava se s 10 libara (čl. 75a); Kad tko koga napadne – rukom, ili palicom, ili batom – bilo na sajmu, bilo na zboru, bilo za kneževa obilaska, kažnjava se s 50 libara (čl. 75b); Kad tko udari, kažnjava se sa 100 libara (čl. 75c); Tko se fati oružja za boj na zboru, ili na sajmu, ili za kneževa obilaska, plaća rukom (čl. 75d) (Pera, 1988, 581).

13 Čl. 75e: Svakoga onoga tko moli oprostenje od tih kazni stiže ista kazna (Pera, 1988, 581).

Statut je ipak vodio računa i o nasilju koje bi Poljičani počinili izvan Poljica. Tako je za ukradeno na stranom području Poljičanin morao platiti dvostruko, ali samo ako se nije radilo o neprijateljstvu (!), a stranac se za krađu u Poljicima kažnjavao smrću,¹⁴ uostalom kao i *domaći lupež* koji je krao u Poljicima (kojem se uz to oduzimala i imovina).¹⁵

S obzirom na spomenutu odluku o kažnjavanju Poljičana koji su počinili krađu izvan Poljica, može se primijetiti da, osim što svjedoči o beskompromisnosti u sprečavanju nasilja i zločina na vlastitom području (smrtna kazna za ubojstvo i tešku krađu u Poljicima), Poljički statut pokazuje nastojanje da se spriječi i kazni nasilno stjecanje imovine (krađa) bez obzira na to gdje je ono počinjeno. Međutim, treba posebno upozoriti da se to nije odnosilo na nasilje počinjeno u vojnom pohodu protiv neprijatelja, što dijelom može objasniti nasilne postupke Poljičana nad svojim protivnicima nakon bitaka.

Radi usporedbe zanimljivo je spomenuti odredbe protiv nasilja u Statutu grada Splita (1312.), čije je područje graničilo s Poljicima. Splitski statut također je sankcionirao nasilje, osobito ono koje se dogodilo prilikom posebnih svečanosti (svetkovina svetoga Dujma)¹⁶ i na posebnim svetim ili javnim mjestima (crkva, trg sv. Lovre i sv. Dujma, palača komune ili pred načelnikom), kad su se kazne udvostručavale i primjenjivale čak i za sam pokušaj nasilja (primjerice zbog izvlačenja oružja).¹⁷ Kazna se udvostručavala i za nasilje počinjeno noću (osim za uvredljive riječi), jer se noću, zbog bolje mogućnosti prikrivanja, nasilje najčešće događalo.¹⁸

I Statut Splita "prepoznaje" nasilje učinjeno izvan Splita te za "lakše" oblike na-

14 Čl. 78b: Ako Poljičanin ukrade drugdje, a ne radi se o neprijateljstvu, mora platiti dvostruko. Kad se strani lupež uhvati u krađi u Poljicima, mora svakako biti obješen (Pera, 1988, 483).

15 Čl. 78c: Međutim, kad se u selu nađe domaći lupež, onda on plaća ne samo vješanjem već svime što ima. Ako ima plemenšćinu, ona ostaje bližnjemu, a ostala imovina općini. Ako se radi o kmetiću, onda njegovu gospodaru pripada polovina imanja, a druga polovina općini. Tko pokrade svoga gospodara, plaća i glavom i imovinom. Tko krađe gospodara kod kojega je u najmu plaća dvostruko (Pera, 1988, 485).

16 Knj I, gl. 3: O zločinima učinjenim za svetkovine svetoga Dujma: Isto tako određeno je i naredeno da se kazne za zločine učinjene na blagdan svetog Dujma te dan prije i dan poslije, a sadržane u ovoj knjizi statutarnih odredaba, moraju podvostručiti (Statut grada Splita, 10).

17 Knj I, gl. 20: O zločinima koji se učine u crkvama: Isto tako određeno je i naredeno da se, učini li tko zločin u nekoj crkvi, kazna protiv njega mora udvostručiti u odnosu na one koje su predviđene u ovoj knjizi statutarnih odredaba za slučaj da je taj zločin drugdje učinjen na nekom mjestu koje nije javno, jer svete domove valja ostaviti u miru i spokoju bez zločina (Statut grada Splita, 20); Knj. IV., gl. 13: O napadu: ... kazne za sva zločinstva, i pojedino od njih, koja se počine u palači splitske komune ili pred načelnikom, odnosno upraviteljem ovoga grada moraju podvostručiti (Statut grada Splita, 180); Knj IV, gl. 44: O onima koji se lačaju oružja na trgu sv. Lovre i sv. Dujma: ... kazna od 50 libara samo za izvlačenje oružja ... (Statut grada Splita, 199).

18 Knj. IV., gl. 92: O zločinima učinjenima noću: ... sve se kazne podvostručuju, osim kazne za uvredljive riječi (noć je nakon trećeg zvona, koje označava početak straže grada Splita, pa do jutarnje službe Božje u stolnoj crkvi) ... (Statut grada Splita, 226).

silja propisuje dvostruko blaže kazne u odnosu na isto nasilje počinjeno unutar zidina. Ipak, u slučaju da je nasilje dovelo do proljevanja krvi, za počinitelja nasilja se primjenjivala ista kazna kao i unutar zidina.¹⁹ Također, građani su kažnjavani i za zločin počinjen nad strancem, a kazne za napadače ovisile su o broju napadača, o tome jesu li naoružani ili ne te o vrsti oružja kojom je počinjen zločin (Statut grada Splita, 279, knj. VI, gl. 13). Premda je i to izraz pragmatičnosti (jer ubojstvo stranca podrazumijeva mogućnost osvete, odnosno napada na Splićane) ova odredba može se protumačiti i kao postojanje svijesti o potrebi sprečavanja i kažnjavanja najtežih nasilja (zločina) – bez obzira na to jesu li počinjeni u granicama komune ili izvan nje te jesu li počinjeni nad vlastitim pripadnikom ili strancem. Ipak, i tu je primjetan nešto blaži pristup, jer se postupak protiv onoga tko je počinio nasilje izvan grada i gradskoga distrikta ne provodi automatski, nego tek nakon prijave onoga kome je šteta počinjena. No, u tom slučaju sudi se prema pravu koje vrijedi i za zločine počinjene na splitskom području.²⁰

Kazne za počinjene zločine ili nasilje u Splitskom statutu posebno su propisane (premda različite visine) za muškarce i žene,²¹ za svjetovne osobe i za svećenike²² kao i za malodobne (dječake mlade od 14 godina i djevojčice mlade od 12 godina).²³ Kazne su bile propisane i za uvrede (Statut grada Splita, 179, knj. IV, gl. 12),

19 Knj. IV, gl. 8: O krivičnim djelima učinjenim izvan grada Splita: Isto tako određeno je i naredeno da se sve kazne i globe za sve zločine koji se počine izvan zidina i vrata grada Splita moraju prepoloviti (u odnosu na one za zločine počinjene u Splitu) osim ako se radi o ubojstvu, izdaji, drumskom razbojstvu i prijelomu ili sakaćenju uda i svim zločinima u kojima bude proljevanja krvi uslijed udaraca oružjem u povodu kojih hoćemo da se prije spomenute kazne u cjelini primjenjuju (Statut grada Splita, 176-177).

20 Knj. IV, gl. 51: O zločinima učinjenim izvan splitskog područja: Isto tako određeno je i naredeno, ako koji splitski građanin počini neki zločin protiv kojega pojedinca izvan područja i distrikta grada Splita, da načelnik odnosno gradski upravitelj ne smije u povodu toga zločina po službenoj dužnosti pokrenuti istragu protiv njega. Ali ako onaj kojega se to tiče hoće taj zločin prijaviti ili podignuti tužbu na Kuriju, odnosno sud grada Splita, načelnik odnosno gradski upravitelj grada moraju postupiti po pravu u povodu te prijave ili tužbe (Statut grada Splita, 204).

21 Knj. IV, gl. 10: O zločinima što ih učine žene jedna drugoj: Isto tako određeno je i naredeno, ako neka žena počini neki zločin protiv druge žene, treba je kazniti na polovicu kazne i globe na koju bi bio kažnjen muškarac da je taj zločin počinio (Statut grada Splita, 177); Knj. IV, gl. 73: O zločinima supruge: ... (Statut grada Splita, 216).

22 Knj. IV, gl. 11: O zločinima što ih učine svećenici i svjetovnjaci jedni drugima: Isto tako određeno je i naredeno, ako se koji svjetovnjak svađa s nekim svećenikom ili crkvenom osobom pa u toj svađi dođe do povreda, bilo riječima bilo djelima ... prvo rješava sud gospodina nadbiskupa, pa tek onda svjetovni sud grada Splita može kazniti svoga člana ... (Statut grada Splita, 178).

23 Knj. IV, gl. 57: O zločinima dječaka i djevojčica: ... ako koji muškarac mladi od 14 godina i ženska mlada od 12 godina počini neki zločin, da ih načelnik odnosno upravitelj ovoga grada može i mora kazniti blažom ili manjom kaznom već prema tome kako mu se učini pogodnim s obzirom na društveni položaj osobe i težinu djela (Statut grada Splita, 207); Knj. IV, gl. 72: O djeci koja tuku oca ili majku: ... ako koji sin bude šibao ili tukao oca, ili majku, ili djeda, ili baku, neka se protjera iz grada Splita za dvije godine tako da se ne može vratiti u taj grad bez izričitog dopuštenja oca, majke ili djeda ili bake koje je povrijedio (Statut grada Splita, 216).

vjerojatno ne samo zbog povrede dostojanstva uvrijeđenoga, nego i da bi se u začetku spriječilo nasilje, jer su uvrede najčešće i uvod u nasilje. Tako se kažnjavalo i za samu prijetnju ili dizanje ruke na nekoga te naguravanje ili hvatanje za odjeću, a kazna se povećavala ako se prijetnja izvršila i zadao udarac (Statut grada Splita, 182-183, 185, knj. IV, gl. 16, 19).

Za ubojstvo se prema odredbama Splitskoga statuta uglavnom kažnjavalo smrću, premda se, u skladu sa staleškom podjelom društva, plemić za ubojstvo pučanina mogao iskupiti vrlo visokom novčanom kaznom (100 libara) koju je u roku od 10 dana morao uplatiti najbližim srođnicima ubijenoga; ne izvršavanje te obveze značilo je primjenu smrtne kazne i za plemića (Statut grada Splita, 184, knj. IV, gl. 18). Smrtna kazna bila je predviđena i za pljačkaše (drumske razbojнике i gusare), a ostale krađe sankcionirane su novčanom kaznom. Također, novčanom kaznom, i to iznimno visokom (300 libara), kažnjavao se i unajmljeni ubojica, no ubojstvom se nije smatrala osveta, odnosno ako je ubojica ubio nekoga tko je prije toga ubio njegova najbližega srođnika: oca, majku, sina, brata, sestru ili bratića.²⁴

Slične su odredbe i u statutima ostalih komuna na istočnoj obali Jadrana.²⁵

Usporedba između odredbi protiv nasilja u Splitskom i Poljičkom statutu zanimljiva je i zato što se radi o različitim oblicima društvenih zajednica; gradskoj s dugom urbanističkom i kulturnom tradicijom (Split), te seoskoj u kojoj je način života ljudi (njihova međusobna povezanost, kao i veza s ostalim područjima) uvjetovan brdskim položajem (Poljica). Međutim, usprkos tomu usporedba Splitskoga i Poljičkoga statuta ne pokazuje znatne razlike u odnosu prema nasilju. Kod stanovništva na oba područja jednako prevladava svijest da nasilje počinjeno iz osвете ne treba kažnjavati – što znači da se nasilje prihvaća kao legitiman i jasan govor/odgovor. Jednako tako, premda oba statuta predviđaju sankcije i za svoje ljude ukoliko počine nasilje izvan granica vlastite općine (komune), u kažnjavanju takvih izgređenika primjetan je različit pristup od onoga prema počiniteljima nasilja na vlastitom teritoriju (u statutom određenim granicama općine/komune): Splitsani su za "manja" nedjela koja su učinili na stranom području bili kažnjavani blaže nego za ista

24 Knj. IV, gl. 48: O najmljenim ubojicama: Isto tako određeno je i naredeno, ako tko dađe nekoga usmrtiti preko nekog najmljenog ubojice, tada i taj ubojica i onaj koji ga je unajmio neka bude kažnjen sa 300 libara uz (ostale) kazne sadržane u ovom zborniku statutarnih odredaba i to za samo to ubojstvo. A takav ubojica ne može se nikada više vratiti u grad Split, na njegovo područje i u njegov distrikt. Ne smije se smatrati ubojicom onaj tko je usmrtio nekoga ako je taj umoren prije usmrtio njegova oca, majku, sina, brata rođenu sestru, ili bratića. Jer kad se radi o umorstvu takvih srođnika, nema mjesta uporabi riječi ubojica (za onoga koji se osvećuje). (Samo) onaj se smatra najmljenim ubojicom tko je stranac i tko je potplaćen novcem da počini zločin (Statut grada Splita, 202).

25 Vidi Hvarski statut: kažnjavanje radi uvreda (knj. III., gl. 18.-20.), radi udarca (knj. III., gl. 21., 22., 24., 25.) ili prijetnje oružjem (knj. III., gl. 23., 26.), radi ranjavanja (knj. III, gl. 27., 28.) i drugih primjera gdje je došlo do nasilja (knj. III., 29.), a osobito gdje je posljedica nasilja ubojstvo, za koje se, naravno, počinitelj kažnjava smrću (knj. III., gl. 31.). Usporedi Statut grada Rijeke (Knjiga treća kaznenih parnica – gl. 7-9, 11., 12, 14).

učinjena unutar granica splitske komune (za "veća" nedjela izvan granica splitske komune odgovarali su jedino ako bi ih oštećeni tužio), a Poljičanima se krada na stranom području tolerirala *ukoliko se radilo o neprijateljstvu*. Ta je odredba u skladu sa tadašnjim pravilima ratovanja u kojima je pobjednik imao pravo na plijen. Zbog toga je odlazak u borbu često bio motiviran upravo egzistencijalnim potrebama siromašnog stanovništva, kakvo je pretežito bilo ono koje je živjelo u brdskim područjima. Upravo takva bila su Poljica.

NEKI PRIMJERI NASILNOGA PONAŠANJA POLJIČANA U VOJNIM SUKOBIMA

Usprkos nastojanju da na vlastitom području zavedu red i suzbiju svaki oblik nasilja, Poljičani su u nekim sukobima izvan Poljica ponekad bili vrlo nasilni, pa i okrutni. Tako su prilikom mletačke vojne akcije protiv ustanika na otoku Hvaru 1512., Poljičani i mornari s mletačkih brodova nemilosrdno opljačkali mjesto Vrbosku (iz koje se stanovništvo prije toga povuklo), pa i mjesnu crkvu: *Kod njih je bila jača želja za pljačkom negoli strah od kazne, pa nisu prestali dok nisu opljačkali svu imovinu stanovništva, makar se radilo o dobrima vrlo neznatnim i male vrijednosti. Sve su opljačkali i nisu se skanjivali da opljačkaju čak i crkvu, iz koje je odnesena škrinja u kojoj je bilo spremljeno crkveno posuđe i ruho (izvještaj mletačkoga providura, Gabelić, 1988, 242)*. U drugom izvoru navodi se da je tom prilikom opljačkano *4000 do 5000 barila srdela i isto toliko barila skuša, zatim slanoga mesa, sira, vina, platna i dosta smokava, toliko svega toga da bi se moglo opskrbiti do deset galija* (Gabelić, 1988, 242).

Također, Poljičani su, uz Vlahe, Kaštelane i mletačke vojnike, sudjelovali u zločinu nad poraženim Osmanlijama, koji je počinjen nakon zauzeća Klisa (ožujak 1648.) tijekom Kandijskoga rata (1645.-1669.). Okrutno nasilje započelo je kad su *ljudi iz Poljica i Primorja zbog prijetnji i iz osvete sasjekli na komade Ahmet-agu Barakovića skupa s obitelji, iščupavši mu srce*. Na taj su način, kako primjećuje kroničar Kandijskoga rata Franjo Difičnik prekršili javno obećanje *da bi iskalili svoj zvjerski gnjev, a nakon toga nastavili su s nečuvenom okrutnošću i pobili više od 300 nesretnika koji su ga pratili*. To je bio povod općem nasilju i pljački nad pobijeđenim Osmanlijama, a osobito grozni prizori nastali su kad su *iz utrobe jednog Turčina koji je bio presječen popola ispali dukati, jer su pljačkaši počeli parati i utrobe ostalih leševa pretraživajući ima li im u crijevima novca ili dragulja*. Neki su čak uživali derati kožu smaknutim Osmanlijama, upotrijebivši njihovu kožu kao poveze, vrpce i remene, a nisu izostala ni silovanja – *bez ikakva obzira na dob, spol i stanje, te sve u svemu, nije izostavljeno ni jedno bezumlje* (Difičnik, 1986, 189-190).

Spomenuti primjeri nasilja navedeni su jer upućuju na motive kojima su Poljičani bili vođeni. U prvom primjeru to je pljačka. Dogadaji u Vrboskoj čak su u skladu s

Poljičkim statutom, koji pljačku nije smatrao zločinom *ukoliko se radilo o neprijateljstvu*. Uostalom, ratni plijen kao pravo pobjednika sastavni je dio ratovanja u srednjem vijeku, pa su siromašna područja, u kakva se mogu ubrojiti i Poljica, bila relativno siguran izvor vojnika. Stoga ne čudi što je mletačkom zapovjedniku uspjelo *bez ikakvih troškova Stinjorije sakupiti više od 400 izabranih Poljičana te 200 Bračana, nešto preko 100 Zadrana i Šibenčana i 65 Trogirana* (Novak, 1918, 87; Gabelić, 1988, 241). Dakle, bez posade brodova koja je prevozila spomenuto ljudstvo, više od polovice od ukupnog broja skupljenih vojnika činili su Poljičani.

Nakon pljačke uslijedio je drugi čin nasilja, u kojem su pobunjenim pučanima iz Vrboske zapaljene kuće. I premda se mletački providur u pismu pravda kako to nije bila njegova zapovijed i kako je on nastojao spriječiti paljenje (koje su čini se započeli hvarski plemići), njegov komentar da je *od velike koristi to što je sakupio Poljičane, to više što taj pothvat nije ništa stajao, a ovi su ipak onom puku ulili strah* (Gabelić, 1988, 244), odaje pravi smisao pljačke i paljenja.

Ako se pljačkaško djelovanje Poljičana može tumačiti ponajviše egzistencijalnim motivom, pa se temeljita pljačka može činiti nekom vrstom privređivanja,²⁶ za mletačkoga providura pljačka i paljenje dijela Vrboske bila je poruka upućena pobunjenicima iz drugih hvarskih sela što im se može dogoditi ako se ne pokore njegovim zahtjevima. Dakle, govor nasilja kao jasna i nemilosrdna poruka te kao sredstvo pomoću kojeg se želio ostvariti cilj – Poljičanima to je bio plijen, a mletačkom providuru zastrašivanje protivnika kako bi se slomio njegov otpor.

Primjer ubojstava i okrutnih postupaka nad poraženim Osmanlijama nakon osvajanja Klisa u ožujku 1648., pokazuje da je i osveta bila važan motiv koji je poticao na nasilje. Uostalom, osveta je u srednjovjekovnom društvu uglavnom smatrana legitimnom, pa čak i obveznom; odredbe iz Poljičkoga i Splitskoga statuta glede osvete gotovo se i ne razlikuju, premda se radi o dva različita tipa zajednice – o seoskom društvu koje se razvija na prilično zatvorenom (brdskom) području i gradskom društvu.²⁷

Kao motiv u masakru nad Osmanlijama kod Klisa 1648. netko će možda pretpostaviti vjersku razliku između muslimana i kršćana, no ona u ovom slučaju čini se nije bila primarna. Ipak, vjerske razlike ne smiju se zanemariti, barem kao podloga u sukobima koji su se na hrvatskim prostorima, pa tako i na istočnoj obali Jadrana i u njezinu zaleđu, odvijali osobito tijekom XVI. i XVII. stoljeća.

26 Možda je neprinjereno pljačku nazivati privređivanjem, ali činjenica je da su tijekom XVI. i XVII. st. upravo pljačkaški vojni pohodi – tzv. četovanja – bili jedan od glavnih izvora prihoda stanovništva koje je živjelo u zaleđu istočne obale Jadrana.

27 O tome da je prisutnost spomenutih motiva (pljačka i osveta) u vojnim akcijama često rezultirala strašnim nasiljima i zločinima svjedoče i brojni drugi zapisi iz srednjega i novoga vijeka, ali nažalost i suvremena događanja.

***

Osvrt na odredbe Poljičkoga i drugih statuta pokazuje da je nasilje dio sred-njovjekovne svakodnevnice, ali i da je društvo prepoznalo nasilje kao ekstremni oblik ponašanja ljudi koji treba spriječiti i sankcionirati, prije svega na svom području. Premda pojedine odredbe upućuju na postojanje svijesti o nasilju i zločinu kao neprihvatljivom načinu ponašanja općenito, nasilje počinjeno izvan granica određenih statutima kažnjavalo se blaže, a nasilje počinjeno u vojnim pohodima, pa čak i ono nakon bitaka, na neki se način smatralo legitimnim (život pripadnika poražene vojske ovisio je o volji i interesu pobjednika, koji je često kršio i zadano obećanje protivniku o pošteđivanju života u slučaju njegove dragovoljne predaje). Različitost u odnosu prema kažnjavanju nasilja upućuje na razmišljanje da odredbe statuta protiv nasilja nisu posljedica svijesti tadašnjega društva o potrebi sprečavanja svakoga nasilja (bez obzira na mjesto gdje je i osobe nad kojom je nasilje počinjeno te okolnosti u kojima je počinjeno), nego izraz pragmatičnosti, nužne da bi se na nekom području uspostavio red i omogućilo određeno hijerarhijsko i institucionalno djelovanje. Tomu u prilog govori i usporedba odredbi Poljičkoga statuta kojima su Poljičani nastojali spriječiti nasilje (prvenstveno na svom području) s postupcima Poljičana u sukobima u XVI. i XVII. stoljeću.

Nasilje je bilo uzrokovano raznim motivima (najčešće egzistencijalnim) jer se nasiljem najbrže mogao ostvariti zadani cilj – stjecanje imovine i dobara (pljačka) ili podređivanje nekoga (bilo osobe ili većeg broja osoba, bilo teritorija) svojim interesima i svom probitku. Prema tome, može se primijetiti da je nasilje, čiji je "govor" jasan i razumljiv, služilo kao sredstvo za postizanje cilja. S obzirom na suvremene događaje (u kojima je nasilje ostalo važno sredstvo za postizanje cilja) i različit (licemjeran) odnos u društvu prema počinjenom nasilju, te usprkos pokušaju uspostave određenih međunarodnih pravila i tijela (zakoni, sudovi) koje bi jednako kažnjavale zločine bez obzira na mjesto i osobu koja ga je počinila, nameće se pitanje koliko se svijest ljudi promijenila od srednjega vijeka do danas.

WITH STATUTES AGAINST VIOLENCE – PRAGMATISM OR CONSCIENCE:
A CASE OF MEDIAEVAL CROATIAN COUNCIL OF POLJICA*Ante NAZOR*

Department of History, Croatian Military Academy, HR-10000 Zagreb, Ilica 256/b

e-mail: nina@netko.hr

SUMMARY

By presenting the case of the mediaeval Croatian council of Poljica, the author calls attention to the attitude of the mediaeval society towards violence. By emphasising that violence is part of the mediaeval everyday life, he refers to statutes of towns and councils as of an attempt to prevent violence, although primarily against their "own" territories and against members of their "own" communities. This is why he also states, apart from decrees passed against violence from the Poljica statute, cases of violence committed against Poljica people in wartime circumstances, as well as cases of violence committed after battles. Motifs that actually caused this violence (robbery, vengeance) are also dealt with.

Considering that the Poljica council is situated in a hilly region and that tendency towards violence is most often ascribed to the inhabitants of such regions, the author further compares the Poljica decrees with those from the statute of Split, Poljica's neighbouring mediaeval town on the eastern coast of the Adriatic Sea. Although Poljica and Split were very different communities (village versus town society), there are no major differences in the attitude towards violence in the statutes of Poljica and Split. The author concludes that the decrees against violence are not a result of the society's conscience about the need to prevent violence in general (disregarding the place and individual against which a violent act was committed, and disregarding the circumstances in which such act was committed) but a manifestation of pragmatism or the need to restore order in a certain area, which would consequently enable certain hierarchic and institutional functioning.

Key words: Poljica, Poljica people, Poljica statute, Split, Split statute, violence, robbery, vengeance

IZVORI I LITERATURA

- Bloch, M. (1958):** Feudalno društvo. Zagreb.
- Bogišić, B. (1872):** Pisani zakoni na slovenskom Jugu. Zagreb.
- Brandt, M. (1980):** Srednjovjekovno doba povijesnoga razvitka. Zagreb.
- Difnik, F. (1986):** Povijest Kandijskog rata u Dalmaciji. Split.
- Cabelić, A. (1988):** Ustanak hvarskih pučana (1510-1514). Split.
- Glasoviti govori (1999):** Zadro, I. (ed.): Glasoviti govori. Zagreb.
- Hvarski statut (1991):** Rismondo, V. (ed.): Hvarski statut. Split.
- Laušić, A. (1991):** Postanak i razvitak poljičke kneževine. Split.
- Lucius (Ivan Lucić) – Ostavština.** Arhiv HAZU.
- Mošin, V. (1971):** Najstariji rukopis Poljičkoga statuta i problem redakcije statuta. Poljički zbornik, II. Zagreb.
- Novak, G. (1918):** Pučki prevrat na Hvaru god. 1510-1514. Split.
- Pera, M. (1988):** Poljički statut. Split.
- Statut grada Rijeke iz 1530. (1948):** Herkov, Z. (ed.): Statut grada Rijeke iz 1530. Zagreb.
- Statut grada Splita (1987):** Rismondo, V. (ed.): Statut grada Splita. Split.
- Zelić-Bučan, B. (1968):** Bosančica – poljičko narodno pismo. Poljički zbornik, I. Zagreb-Split.